

Про вдосконалення положень окремих норм Цивільного процесуального кодексу України

Юридичні колізії традиційно пов'язані з проблемою неузгодженості правової системи. Формальні нестиківки мають суб'єктивну природу, виникають унаслідок інтелектуальних помилок суб'єктів права, порушень правил юридичної техніки, від чого потерпають цілісність, внутрішня узгодженість та єдність правової системи. Різновидом юридичних колізій є колізії в праві, тобто між його нормами, а колізії в законодавстві (колізії між нормами права, закріпленими в законодавстві) розглядаються як різновид колізій в праві. Вони виникають унаслідок розбіжності між нормами права, закріпленими в законодавстві, і є одними з найпоширеніших різновидів колізій в праві України. Тому саме колізії в законодавстві перебувають у центрі уваги вчених і практиків-юристів, а усунення цих недоліків розглядається як одне з важливих завдань суб'єктів правотворчості [3, с. 326–327]. Ідеться про колізії цивільного процесуального законодавства, розбіжності між нормами права, закріпленими Цивільним процесуальним кодексом України. Звертаємо також увагу на проблеми неоднозначного тлумачення цивільних процесуальних норм, усунення певних недоліків у них задля ухвалення судом законного й обґрунтованого рішення, виконання завдань цивільного судочинства.

Проблемні питання вдосконалення положень окремих норм цивільного процесуального законодавства досліджують такі учені, як Є. Євграфова, Я. Зейкан, А. Осетинський, С. Шевчук, С. Фурса, М. Ясинок та ін. Однак низка питань, охоплених цією проблемою, залишаються дискусійними та потребують подальшого дослідження. Його метою є вдосконалення ЦПК України за допомогою конкретизації положень окремих норм, усунення колізій у цивільному процесуальному законодавстві, зокрема суперечностей між загальними та спеціальними нормами, а також внесення відповідних доповнень до окремих положень, запобігання неправильному їх тлумаченню.

Ефективність судового захисту, ухвалення законного й обґрунтованого рішення значною мірою залежать від нормативної врегульованості цивільних процесуальних правовідносин. Значну увагу привертає застосування права судом касаційної інстанції. Вибір європейського вектора розвитку українського національного законодавства, зокрема цивільного процесуального судочинства, відображає процес його адаптації до міжнародних європейських стандартів. Тому дослідження напрямів оптимізації касаційного провадження, виявлення недоліків у чинному законодавстві, а також вироблення рекомендацій з його вдосконалення сприяє створенню належних умов для забезпечення справедливості правосуддя згідно з міжнародними стандартами.

М. де Сальвіа зазначає, що право на справедливий судовий розгляд Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод не регламентовано і за своєю природою потребує державного регулювання, яке може змінюватися залежно від місця та часу, відповідно до потреб та ресурсів суспільства або окремих осіб. Право на справедливий судовий розгляд окреслює обмеження, але вони не повинні зачіпати саму сутність цього права [1, с. 283].

Науковці-практики справедливо вказують на необхідність певної корекції окремих положень ст. 328 ЦПК України, зокрема щодо повноважень судді-доповідача у відкритті касаційного провадження, в тому числі відмові в його відкритті; зупинення виконання рішення (ухвали) суду, яке набрало законної сили; поновлення строку на подання касаційної скарги (згідно зі ст. 328 ЦПК України зазначені питання суддя-доповідач вирішує одноособово). Уточнення також потребує питання стосовно ухвал, постановлених суддею-доповідачем і колегію суддів на підставах, передбачених ЦПК України. Йдеться про їх розмежування та визначення за юридичними ознаками. Однак з урахуванням правового статусу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ як єдиного в Україні суду касаційної інстанції з розгляду цивільних справ, рішення якого є остаточними і не підлягають оскарженню, згадані питання доцільно розв'язувати колегіальним складом суду. Це підвищує рівень обґрунтованості й об'єктивності судових рішень, запобігає судовим помилкам [2, с.13].

Додаткових уточнень також потребують окремі положення наказного провадження. Судова практика підтверджує доцільність застосування цього інституту, його позитивний вплив на своєчасний, справедливий, неупереджений розгляд цивільних справ, прискорення цивільного судочинства, його ефективність, спрощення судової процедури.

Особливості судового наказу порівняно з традиційним судовим рішенням відображені й у порядку видачі, скасування, оскарження судового наказу, і в його змісті.

Захист права стягувача в наказному провадженні зумовлений безспірністю його суб'єктивного права, яке підлягає судовому захисту. Крім того, існує факт порушення цього права боржником, також є конкретний розмір заборгованості, що вбачає вину боржника. З письмових доказів (наказне провадження можливе лише на їхній підставі), наданих до заяви про видачу судового наказу, має впливати безспірність цих фактів [5].

Законом збільшений перелік вимог, за якими може бути видано судовий наказ. Відповідно до нової редакції ст. 96 ЦПК України судовий наказ може бути виданий з п'ятьох категорій цивільних справ (замість трьох у редакції ЦПК України 2004 року) за вимогами про:

- 1) стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати;
- 2) компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника;

3) стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості;

4) присудження аліментів на дитину в розмірі тридцяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб;

5) повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів.

На нашу думку, уточнень потребує п. 3 ч. 1 ст. 96 ЦПК.

Так, у п. 9 Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження» № 14 від 23 грудня 2011 року (далі – Постанова) зазначено, що відсутність документів, які підтверджують наявність суб'єктивного права у заявника, порушення суб'єктивного права або виникнення права вимоги, вказує на наявність спору про право.

Таким чином, як висвітлено в інформаційному листі ВССУ «Щодо окремих аспектів видачі судового наказу» № 6–27/0/9/-12 від 3 травня 2012 року, норми ЦПК України, які регулюють наказне провадження, прямо не забороняють видачі судового наказу про солідарне стягнення заборгованості за житлово-комунальні послуги за умови надання необхідних документів. При цьому важливо, щоб із заяви і поданих документів не вбачалося наявності спору про право.

Згідно з п. 13 Постанови у разі заявлення вимоги про стягнення заборгованості за надані житлово-комунальні, телекомунікаційні послуги, послуги телебачення та радіомовлення, судовий наказ може бути видано тільки за наявності відповідних договорів про надання таких послуг, інших письмових доказів, що підтверджують фактичне надання й отримання цих послуг. Заявник також має обґрунтувати свої вимоги та додати документи, які підтверджують правильність і безспірність розрахунків, застосування тарифів на відповідні послуги.

У такому разі може бути видано судовий наказ про стягнення не лише суми заборгованості, а й індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих на суму заборгованості. До суду слід подати документи, що чітко підтверджують їх розрахунок (у тому числі й щомісячних нарахувань), при цьому визначений розмір не потребує додаткової оцінки та дослідження у сукупності з іншими доказами [7].

Виникає запитання: «Чи може бути видано судовий наказ у разі, якщо заявлено вимогу про стягнення сум штрафних санкцій (пені), нарахованих згідно з додатковою угодою про надання послуг?». Роз'яснення на зазначене питання надає Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в інформаційному листі ВССУ «Про деякі питання застосування норм ЦПК» № 10-72/0/4-13 від 16.01.2013 року. Відповідно до змісту ст. 651, 654 ЦК України додаткова угода є зміною основного зобов'язання. Отже, договір виконується на нових умовах. Стягнення сум штрафних санкцій (пені), нарахованих на підставі додаткової угоди про надання послуг, є й наслідком порушення зобов'язання споживачем телекомунікаційних послуг, і видом відповідальності за це. Тож застосовуються норми цивільного законодавства, що регулюють відповідальність за порушення зобов'язання.

Таким чином, підстав для відмови у виданні судового наказу немає, якщо вимоги є безспірними, наявні необхідні документи, які чітко підтверджують розрахунок сум, за умови, що визначений розмір не потребує додаткової оцінки та дослідження у сукупності з іншими доказами [6]. Отож, ч. 3 ст. 96 ЦПК України потребує відповідних уточнень. Законодавчого врегулювання також потребують норми, які стосуються фіксування цивільного процесу технічними засобами (йдеться про положення ст. 197 ЦПК України). Рішенням Конституційного Суду України у справі про фіксування судового процесу технічними засобами № 16-рп/2011 від 8 грудня 2011 року вирішуються не тільки проблемні питання конституційності окремих положень процесуального законодавства щодо цих дій, а також вироблених доктринальних підходів єдиного органу конституційної юрисдикції з цих питань, що підтверджують подолання традиційної нормативістської доктрини, надання можливості парламенту вирішувати це питання. Такі позиції Конституційного Суду України спрямовані на упровадження нових засобів фіксації судового процесу технічними засобами, вирішення цих питань законодавцем [4, с.15].

Правила фіксування судового засідання технічними засобами при здійсненні цивільного судочинства передбачені ст. 197 ЦПК України, зокрема за допомогою звукозаписувальної техніки під час судового розгляду справи та фіксування судового засідання технічним засобом секретарем судового засідання (або іншим працівником апарату суду за розпорядженням головуючого). Такі дії не здійснюються, якщо в судове засідання не з'явилися всі особи, котрі беруть участь у розгляді справи, та якщо згідно з положеннями ЦПК України суд розглядає справу за відсутності осіб, котрі беруть участь у справі.

Така технологія фіксації судового засідання впливає на визначення процесуального режиму технічного запису як доказу, на якість, повноту та його достовірність, забезпечує процесуальні права учасників цивільних правовідносин. За допомогою повного технічного запису надійно закріплюються факти й обставини, які мали місце у судовому засіданні, його учасники мають можливість у повному обсязі відтворити перебіг судового засідання та дати цьому юридичну оцінку [5, с. 631].

Однак главою 5 ЦПК України не передбачено процесуальних наслідків недотримання судом положення ч. 1 ст. 197 ЦПК України, тобто повного фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Новим Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (ст. 107) такі наслідки зазначено. Це сприяє підвищенню рівня відповідальності суду, дотриманню вимог закону при здійсненні правосуддя. З метою вдосконалення цивільного процесуального законодавства, зокрема глави 5 ЦПК, на нашу думку, доцільно доповнити ст. 197 ЦПК відповідним положенням.

Колізії між загальними та спеціальними нормами спостерігаються під час застосування ст. 18 і ст. 26 ЦПК і відповідних положень спеціальних норм. Це потребує законодавчого врегулювання, усунення формальної неузгодженості. Відповідно до ч. 4 ст. 18 ЦПК у суді касаційній інстанції цивільні справи розглядає колегія у складі не менше трьох суддів. Однак норми глави 2 розділу V ЦПК України передбачають інші правила касаційного провадження – колегією у складі трьох суддів у касаційній інстанції проводиться попередній розгляд справи (ст. 332), а розгляд справи судом касаційної інстанції проводиться п'ятьма суддями (ст. 333). Тому, на нашу думку, положення ч. 4 ст. 18 ЦПК України потребують зміни редакції. Слід окремо вказати склад суду у касаційному провадженні, якщо проводиться попередній розгляд справи та розгляд справи судом касаційної інстанції.

Стаття 26 ЦПК також потребує певного вдосконалення. Йдеться про зміст ч. 2, де зазначено: до складу осіб, котрі беруть участь у справі, у наказному та окремому провадженні належать однакові суб'єкти – заявники, інші заінтересовані особи, їхні представники. Однак таке положення суперечить нормам розділу II ЦПК України, згідно з якими в наказному провадженні до осіб, що беруть участь у справі, належать заявник (стягувач) та боржник (ст. ст. 98, 99, 100 та інші). У даному разі мають місце юридичні колізії, які виникли внаслідок розбіжності між нормами права, що регулюють лише фактичні відносини. Отож, ч. 2 ст. 26 доцільно викласти у новій редакції, яка відповідала б положенням зазначених норм розділу II «Наказне провадження».

З метою вдосконалення цивільного процесуального законодавства, усунення юридичних колізій, запобігання неправильному тлумаченню окремих норм пропонуємо внести такі зміни у ЦПК України:

1. Статтю 197 ЦПК України доповнити частиною сьомою:

«7. Незастосування технічних засобів фіксування судового засідання у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними».

2. Пункт третьої частини першої статті 96 ЦПК України після слів «на суму заборгованості» доповнити словами «також нарахованих згідно з додатковою угодою про надання послуг за умови, що визначений розмір не потребує додаткової оцінки та дослідження у сукупності з іншими доказами».

3. Частину четверту статті 18 ЦПК України викласти у такій редакції:

«4. Попередній розгляд цивільних справ у суді касаційної інстанції проводиться колегією у складі трьох суддів, а справи розглядаються колегією у складі п'яти суддів».

4. Частину другу статті 26 ЦПК України замінити такими двома частинами:

«2. У справах наказного провадження особами, які беруть участь у справі, є заявники (стягувачі) та боржники, їхні представники».

«3. У справах окремого провадження особами, які беруть участь у справі, є заявники, інші заінтересовані особи, їхні представники».

У зв'язку з цим частину третю та четверту вважати частинами четвертою та п'ятою.

Джерела

1. Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. – СПб., 2004. – 1072 с.

2. Євграфова Є. Вирішення питань права судом касаційної інстанції (теоретико-практичні аспекти) // Віче. – 2012. – № 6. – С. 10–13.

3. Загальна теорія держави і права: Підручник / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.

4. Кампо В. Фіксування судового процесу технічними засобами: проблеми сучасної конституційно-судової практики // Віче. – 2013. – № 2. – С. 11–15.

5. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства / За заг. ред. проф. В. В. Комарова. – Х. : Харків юридичний, 2008. – 928 с.

6. Про деякі питання застосування норм ЦПК: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 10-72/0/4-13 від 16.01.2013 року. – [Електронний ресурс]. – <http://vashjurist.ucos.ua/publ/civslne sudochinstvo/informacion list vssu guot pro dejaki pitannja zastosuvannja norm cpk guot /3-1-0-178>

7. Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження: Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 14 від 23 грудня 2011 року // Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (2011–2012). Правові позиції щодо розгляду судами окремих категорій цивільних справ / Упоряд. Д. Д. Лупспеник, О. С. Ткачук; За заг. ред. М. П. Пшонки. – К.: Ін Юре, 2012. – 336 с.

Автор: Ганна АХМАЧ